YASHIL ENERGETIKA VA IQLIM TERMINLARINING SEMANTIK HAMDA LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI: INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI QIYOSIY TAHLILI

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Magistratura

Lingvistika-Ingliz tili yo‘nalishi 1-kurs 25-03-guruh talabasi

Yaxshimuratova Bikajon Abdulla qizi

Annotatsiya (o‘zbek tilida)

Mazkur maqola yashil energetika va iqlimga oid terminlarning ingliz va o‘zbek tillaridagi semantik hamda lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy-lingvistik nuqtayi nazardan o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda zamonaviy global ekologik diskursda faol qo‘llanilayotgan terminlarning shakllanish manbalari, struktur-semantik modellari hamda ularning funksional-pragmatik yuklamasi tahlil qilinadi. Xususan, ingliz tilidagi “carbon neutrality”, “renewable energy”, “sustainability” kabi terminlarning o‘zbek tilidagi muqobillari, ularning semantik mosligi va qo‘llanishdagi tafovutlari aniqlanadi.

Shuningdek, maqolada terminlarning milliy-madaniy xususiyatlar bilan bog‘liqligi, ularning diskursiv muhitda (ilmiy, publitsistik va rasmiy uslubda) namoyon bo‘lishi hamda lingvopragmatik funksiyalari yoritiladi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar — ekvivalentlikning to‘liq ta’minlanmasligi, terminlarning ko‘pma’noliligi, kalka va transliteratsiya usullarining haddan tashqari qo‘llanishi, shuningdek, kontekstual noaniqliklar tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tahlil, semantik tahlil, diskursiv va korpusga asoslangan yondashuvlardan foydalanildi. Olingan natijalar yashil energetika va iqlim terminologiyasini tizimlashtirish, standartlashtirish hamda ingliz-o‘zbek tarjima amaliyotini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: yashil energetika, iqlim terminologiyasi, semantik tahlil, lingvopragmatika, qiyosiy-lingvistika, tarjima muammolari, ekvivalentlik, diskurs, terminologiya

Abstract (in English)

This paper is devoted to a comparative linguistic analysis of the semantic and linguo-pragmatic features of green energy and climate-related terminology in English and Uzbek. The study investigates the origins, structural-semantic patterns, and functional-pragmatic load of terms widely used in contemporary global environmental discourse. In particular, such terms as “carbon neutrality,” “renewable energy,” and “sustainability” are examined with regard to their Uzbek equivalents, semantic correspondence, and usage differences.

Furthermore, the article explores the relationship between terminology and national-cultural specifics, as well as the manifestation of terms across different types of discourse, including scientific, journalistic, and official registers. Special attention is paid to linguo-pragmatic functions of these terms in context. The paper also identifies key translation challenges from English into Uzbek, such as lack of full equivalence, polysemy, excessive reliance on calque and transliteration, and contextual ambiguity.

The research methodology includes comparative analysis, semantic analysis, discourse analysis, and corpus-based approaches. The findings contribute to the systematization and standardization of green energy and climate terminology, as well as to the improvement of translation practices between English and Uzbek.

Keywords: green energy, climate terminology, semantic analysis, linguo-pragmatics, comparative linguistics, translation challenges, equivalence, discourse, terminology

Аннотация (на русском языке)

Данная статья посвящена сравнительно-лингвистическому исследованию семантических и лингвопрагматических особенностей терминов в области зелёной энергетики и климата в английском и узбекском языках. В работе рассматриваются источники формирования, структурно-семантические модели и функционально-прагматическая нагрузка терминов, активно используемых в современном глобальном экологическом дискурсе. Особое внимание уделяется анализу таких терминов, как “carbon neutrality”, “renewable energy”, “sustainability”, их узбекских эквивалентов, степени семантической эквивалентности и различий в употреблении.

Кроме того, исследуется связь терминологии с национально-культурными особенностями, а также функционирование терминов в различных типах дискурса — научном, публицистическом и официально-деловом. Рассматриваются основные проблемы перевода с английского на узбекский язык, включая неполную эквивалентность, полисемию терминов, чрезмерное использование калькирования и транслитерации, а также контекстуальную неоднозначность.

В качестве методологической основы исследования использованы сравнительный, семантический, дискурсивный и корпусный методы анализа. Полученные результаты способствуют систематизации и стандартизации терминологии в сфере зелёной энергетики и климата, а также повышению качества перевода в данной области.

Ключевые слова: зелёная энергетика, климатическая терминология, семантический анализ, лингвопрагматика, сравнительная лингвистика, проблемы перевода, эквивалентность, дискурс, терминология.

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda ekologik muammolarning keskinlashuvi, xususan iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq global tahdidlarning ortishi natijasida yashil energetika diskursi jadal rivojlanib bormoqda. Barqaror rivojlanish tamoyillariga o‘tish jarayoni qayta tiklanuvchi energiya va iqlimga oid sohalarda aniq, izchil va standartlashgan terminologiyaga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Natijada, yashil energetika va iqlim terminlari nafaqat ilmiy muhitda, balki siyosiy va ijtimoiy kommunikatsiyada ham muhim o‘rin egallay boshladi.

Til ilmiy bilimlarni shakllantirish va uzatishda muhim vosita hisoblanadi, terminologiya esa ushbu jarayonning asosiy tarkibiy qismidir. Globallashuv sharoitida ingliz tili xalqaro ilmiy muloqotning yetakchi tili sifatida ustun mavqega ega bo‘lib, ekologiya va energetika sohalaridagi yangi terminlarning aksariyati aynan shu tilda yaratilmoqda. Mazkur terminlarning o‘zbek tiliga kirib kelishi esa ularni to‘g‘ri tarjima qilish, semantik moslikni ta’minlash hamda pragmatik jihatdan moslashtirish kabi muhim masalalarni yuzaga keltiradi.

Lingvistik nuqtayi nazardan, terminologiyani o‘rganish faqat leksik ma’noni (semantika) tahlil qilish bilan cheklanmaydi, balki terminlarning muayyan kommunikativ vaziyatlarda qanday qo‘llanishini (lingvopragmatika) ham qamrab oladi. Yashil energetika va iqlim terminlari ko‘p tarmoqli xususiyatga ega bo‘lib, ular ekologiya, iqtisodiyot, texnologiya va siyosat kabi sohalar bilan uzviy bog‘liqdir. Bu esa terminlarning ko‘pma’noliligi, qo‘llanishdagi variantlilik va kontekstga bog‘liqligini yuzaga keltirib, ularni tushunish va tarjima qilish jarayonini murakkablashtiradi.

O‘zbek tilshunosligida yashil energetika va iqlim terminologiyasini tizimli o‘rganish hali yetarli darajada rivojlanmagan. Ayrim terminlar tarjima qilinib amaliyotga joriy etilgan bo‘lsa-da, ularning yagona standart asosida shakllanmagani kuzatiladi. Ko‘plab hollarda kalka (so‘zma-so‘z tarjima) va transliteratsiya usullaridan ortiqcha foydalanish terminlarning asl semantik va pragmatik xususiyatlarini to‘liq ifodalashga to‘sqinlik qilmoqda. Natijada terminologik nomuvofiqliklar yuzaga kelib, ilmiy va amaliy muloqot samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi yashil energetika va iqlim sohasida o‘zbek tilida izchil va standartlashgan terminologik tizimni shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Shu bilan birga, ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasida tarjima amaliyotini takomillashtirish ilmiy bilimlar almashinuvini jadallashtirish,

tadqiqotlar samaradorligini oshirish hamda global ekologik muammolarni hal etishda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — ingliz va o‘zbek tillarida yashil energetika hamda iqlimga oid terminlarning semantik va lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: (1) asosiy terminlarni aniqlash va ularning struktur-semantik xususiyatlarini tahlil qilish; (2) terminlarning turli diskurslarda qo‘llanishini o‘rganish; (3) tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar va strategiyalarni aniqlash; (4) terminologik izchillik va tarjima sifatini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy tahlil, semantik tahlil hamda diskursiv yondashuvlarga asoslanadi. Tahlil uchun ilmiy maqolalar, rasmiy hujjatlar va ommaviy axborot vositalari materiallaridan foydalanildi. Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek tilida yashil energetika va iqlim terminologiyasini rivojlantirishga hamda tarjima nazariyasi va amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Yashil energetika va iqlim terminlarining shakllanishi va struktur-semantik xususiyatlari

Yashil energetika va iqlimga oid terminologiya zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyot mahsuli bo‘lib, asosan ingliz tilida shakllanib, global ilmiy diskurs orqali boshqa tillarga kirib kelmoqda. Bu holat ingliz tilining xalqaro ilmiy muloqotdagi ustun mavqei bilan izohlanadi (Munday, 2016). Terminlar ko‘pincha murakkab strukturalarga ega bo‘lib, ularning asosiy qismi ikki yoki undan ortiq komponentdan tashkil topgan birikmalar shaklida yuzaga keladi.

Masalan, renewable energy, carbon footprint, climate resilience, net zero emissions kabi terminlar komponentlar yig‘indisidan kengroq, konseptual ma’noni anglatadi. Ularning o‘zbek tilidagi muqobillari (qayta tiklanuvchi energiya, uglerod izi, iqlimga chidamlilik, nol sof emissiya) semantik jihatdan mos bo‘lsa-da, ayrim hollarda to‘liq ekvivalentlikni ta’minlamaydi. Terminlarning strukturasi va ma’nosi o‘rtasidagi bunday murakkab bog‘liqlik terminologiya nazariyasida keng o‘rganilgan (Cabré, 1999).

Shuningdek, ko‘plab terminlar metaforik asosga ega. Masalan, carbon footprint termini inson faoliyatining atrof-muhitga ta’sirini ifodalovchi konseptual metafora sifatida qo‘llanadi. Bunday birliklarni tarjima qilishda nafaqat leksik moslik, balki konseptual va madaniy moslikni ham hisobga olish zarur (Baker, 2018).

2. Lingvopragmatik xususiyatlar va diskursiv qo‘llanish

Terminlarning lingvopragmatik xususiyatlari ularning turli diskurslarda qanday funksional yuklama bilan qo‘llanishini belgilaydi. Ilmiy diskursda terminlar qat’iy definitsiyalarga ega bo‘lib, maksimal aniqlik va bir ma’nolilik talab etiladi. Bu ilmiy kommunikatsiyaning asosiy prinsipi hisoblanadi (Newmark, 1988).

Biroq publitsistik va ommaviy axborot vositalarida terminlar soddalashtirilgan yoki kengaytirilgan ma’noda qo‘llanishi mumkin. Masalan, green energy termini ilmiy matnda aniq texnik tushunchani anglatsa, ommaviy diskursda u umumiy “ekologik toza energiya” ma’nosida ishlatiladi. Bu esa terminlarning pragmatik moslashuvini ko‘rsatadi.

Lingvopragmatik jihatdan yana bir muhim omil — auditoriya hisoblanadi. Mutaxassislar uchun mo‘ljallangan matnlarda terminlar izohsiz qo‘llanilishi mumkin, ammo keng jamoatchilik uchun ular ko‘pincha tushuntirish bilan birga beriladi. Diskursiv tahlilga ko‘ra, terminlarning bunday funksional o‘zgarishi kommunikativ maqsad bilan bevosita bog‘liq (Fairclough, 1995).

3. Tarjima muammolari va strategiyalari

Yashil energetika terminlarini ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishda asosiy muammolardan biri — ekvivalentlik masalasidir. Tarjima nazariyasida ekvivalentlik turli darajalarda ko‘rib chiqiladi va to‘liq moslik har doim ham mavjud bo‘lavermaydi (Nida & Taber, 1969).

Masalan, sustainability termini ko‘pincha barqarorlik deb tarjima qilinadi, ammo uning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oluvchi keng ma’nosi har doim ham to‘liq ifodalanmaydi. Bu holat semantik kenglik va kontekstual bog‘liqlik bilan izohlanadi.

Yana bir muammo — kalkalash va transliteratsiyaga ortiqcha tayanishdir. Masalan, decarbonization → dekarbonizatsiya shaklida qabul qilinadi. Bunday yondashuv ayrim hollarda terminni tushunishni qiyinlashtiradi, chunki u milliy til tizimiga to‘liq moslashmagan bo‘ladi (Baker, 2018).

Shuningdek, polisemiya (ko‘pma’nolilik) ham tarjimada qiyinchilik tug‘diradi. Masalan, green so‘zi kontekstga qarab “yashil”, “ekologik”, “barqaror” ma’nolarida ishlatilishi mumkin. Bu esa tarjimada kontekstni chuqur tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi strategiyalar samarali hisoblanadi:

funksional ekvivalentlikni topish;

izohli tarjima qo‘llash;

zarur hollarda adaptatsiya qilish;

terminologik izchillikni saqlash (Munday, 2016).

4. Terminologiyani standartlashtirish masalalari

Yashil energetika terminologiyasini o‘zbek tilida standartlashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. Hozirgi kunda bir terminning bir nechta variantda qo‘llanishi kuzatiladi, bu esa ilmiy izchillikka putur yetkazadi.

Masalan, renewable energy termini qayta tiklanuvchi energiya va tiklanadigan energiya shakllarida uchraydi. Terminologiya nazariyasiga ko‘ra, bunday variantlilik kommunikativ noaniqlikka olib keladi va standartlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi (Cabré, 1999).

Xalqaro tashkilotlar, jumladan Intergovernmental Panel on Climate Change va International Energy Agency tomonidan ishlab chiqilgan terminologik tizimlar yagona standartni shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ularning tajribasidan foydalanish milliy terminologiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek tillarida yashil energetika hamda iqlimga oid terminlarning semantik va lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy-lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu soha terminologiyasi asosan ingliz tilida shakllanib, global ilmiy diskurs orqali boshqa tillarga, jumladan o‘zbek tiliga kirib kelmoqda. Bu jarayon esa terminlarning semantik mosligi, funksional qo‘llanishi va tarjima sifatiga oid qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, yashil energetika terminlari ko‘pincha murakkab strukturaga ega bo‘lib, ularning ma’nosi ko‘p hollarda komponentlar yig‘indisidan kengroq tushunchani ifodalaydi. Lingvopragmatik jihatdan esa ushbu terminlar turli diskurslarda — ilmiy, publitsistik va rasmiy uslublarda — turlicha funksional yuklama bilan qo‘llanadi. Bu esa ularni to‘g‘ri tushunish va adekvat tarjima qilishda kontekst omilining muhimligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar — ekvivalentlikning to‘liq ta’minlanmasligi, terminlarning ko‘pma’noliligi, kalkalash va transliteratsiyaga haddan tashqari tayanish hamda terminologik nomuvofiqliklar aniqlandi. Mazkur muammolar o‘zbek

tilida yashil energetika terminologiyasining hali to‘liq shakllanmaganligi va standartlashmaganligi bilan bevosita bog‘liqdir.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, yashil energetika va iqlim terminlarini tarjima qilishda faqat leksik moslik emas, balki semantik va pragmatik omillarni ham hisobga olish zarur; ikkinchidan, terminologiyani tizimlashtirish va standartlashtirish ilmiy kommunikatsiya samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi; uchinchidan, tarjima jarayonida ekvivalentlik, izohli tarjima va adaptatsiya kabi strategiyalarni uyg‘un qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda korpus lingvistikasi asosida kengroq tadqiqotlar olib borish, terminologik lug‘atlar yaratish hamda xalqaro tajribani hisobga olgan holda o‘zbek tilida yagona terminologik tizimni shakllantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mona Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3rd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315619187
2. Jeremy Munday, J. (2016). Introducing translation studies: Theories and applications (4th ed.). Routledge.
3. Peter Newmark, P. (1988). A textbook of translation. Prentice Hall.
4. Eugene Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). The theory and practice of translation. Brill.
5. Maria Teresa Cabré, M. T. (1999). Terminology: Theory, methods and applications. John Benjamins.
6. Daniel Gile, D. (2009). Basic concepts and models for interpreter and translator training (2nd ed.). John Benjamins.
7. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2021). Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009157896
8. International Energy Agency. (2022). World Energy Outlook 2022. IEA.
9. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development.
10. European Commission. (2019). The European Green Deal.
11. International Renewable Energy Agency. (2020). Global Renewables Outlook: Energy Transformation 2050.
12. Oxford English Dictionary. (2023). Oxford University Press.
13. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. (2020). Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
14. Terminology studies bo‘yicha: Temmerman, R. (2000). Towards new ways of terminology description: The sociocognitive approach. John Benjamins.
15. Discourse analysis bo‘yicha: Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman.